

LLIBRES

HERÈNCIA PREMSADA

LA COLECCIÓN HISTÓRICA DEL DR. ABELARDO RIGUAL EN EL HERBARIO ABH: REVISIÓN NOMENCLATORIAL Y ESTUDIO CRÍTICO

MYRIAM FABREGAT

Institut d'Estudis Ilerdencs,
Col·lecció Pius Font i Quer
Lleida, 2002, 318 pp.

Per a la majoria de la gent les terres meridionals del País Valencià són un terreny àrid, inhòspit, de vegetació magra i poc atractiu per a les excursions o per al gaudi de la natura. Les terres quasi desproveïdes de vegetació han estat poc atractives no solament per als seus pobladors sinó per als nombrosos forasters que les visiten. No obstant això, aquesta aparent pobresa de vegetals solament ho és en aparença perquè a poc que investiguem sobre les plantes que la poblen descobrirem una riquesa florística que deixa bocabadat qualsevol i que sense cap mena de dubte figura entre les més originals del continent europeu.

A pesar de l'escàs atractiu per al públic en general, han estat nombrosos els botànics que històricament s'han deixat encisar per mates resseques, herbes fugisseres o arbusts amb més espines que fulles. Noms celebres com Webb, Rouy, Boissier, Funk, Willkomm, Porta, Rigo i altres botànics ibèrics i europeus han recorregut i herboritzat per aquestes terres meridionals.

Sembla una mica paradoxal que haguera de ser un valencià septentrional –Rigual nasqué a Sorita– qui, amb gran esforç i sacrifici, escorcollara cada racó d'aquestes àrides muntanyes i planures per a desvelar tots els secrets que la natura hi havia disposat, deixant com a testimoni una obra escrita i un herbari de plantes seques susceptibles de ser revisades pels seus successors amb una informació més moderna i actualitzada.

Rigual és un bon exemple d'home apassionat per la botànica que sense ser-ne professional es dedicà, amb gran intensitat, durant els millors anys de la seua vida a recórrer el territori per tal de conèixer la seua flora. Una tasca no exempta de dificultats però de vegades farcida de satisfaccions tan senzilles com trobar una raríssima i bella planta encinglerada en qualsevol penya-segat litoral. El resultat del seu treball va ser publicat en la *Flora y vegetación de la provincia de Alicante* l'any 1972, obra que ha constituït durant molts anys el referent bàsic per a l'estudi de la flora alacantina.

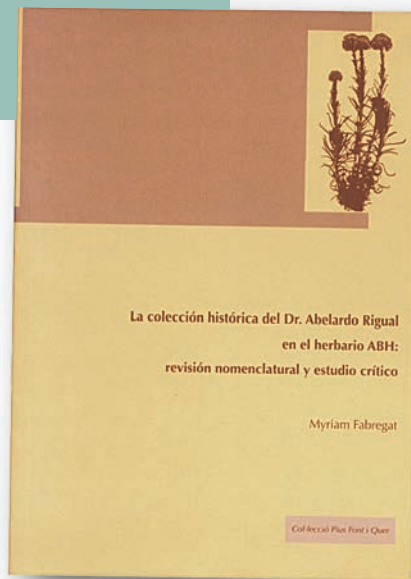
Per als qui ens hem dedicat a estudiar la flora valenciana, un dels principals problemes ha estat sempre poder contrastar les seues determinacions amb els plecs d'herbari. Aquesta ha estat una limitació important per a l'estudi de la flora alacantina en la mesura

que l'herbari es trobava fora dels circuits científics, és a dir, fora d'un herbari públic.

Si va ser una fita en el seu moment aconseguir que l'herbari de Rigual s'incorporara a les col·leccions del Departament de Ciències Ambientals i Recursos Naturals de la Universitat d'Alacant, no ho és menys el fet d'haver estudiat, actualitzat, classificat i informatitzat aquest valuós material. Gràcies a Myriam Fabregat ara, sense moure'ns del despatx, podrem conèixer el material existent per a consulta de moltes de les citacions fetes per Rigual.

El llibre inclou, a més, una llista d'equivalències nomenclatorials, una relació de tàxons i combinacions noves proposades per Rigual, una llista de municipis i localitats, on hauria anat molt bé disposar de les coordenades UTM, i una anàlisi numèrica de l'herbari. En definitiva, una obra que serà benvinguda per al coneixement científic de la coberta vegetal valenciana.

ANTONI AGUILLELLA

DE LA CIÈNCIA EN CATALÀ EN L'EDAT MITJANA

LA CIÈNCIA EN CATALÀ A L'EDAT MITJANA I EL RENAISSAMENT

LLUÍS CIFUENTES

Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears, 2001 (Col·lecció Blaquerna, 3).

A hores d'ara ben poca gent recorda Manel Dies, Jaume d'Agramont, Bartomeu de Tresbéns, Jaume Lustrach, Lluís de Besalú, Bernat de Cases o Jaume Ferrer de Blanes, que fa sis o set segles van escriure en català tractats científics que en alguns casos van arribar a tenir una difusió extraordinària. Molts dels gèneres que aquests autors –o traductors– van cultivar són igualment ben poc recordats: almanacs, llunaris, lapidaris, tractats sobre la pesta, etc. I pràcticament el mateix es pot dir d'algunes disciplines científiques –segons la visió de la ciència que es tenia a l'edat mitjana– com ara la fisiognomia, que estudiava el caràcter d'una persona a través de l'anàlisi de la seva cara, l'alquímia o la màgia. Per sort d'aquests autors, d'aquests gèneres i d'aquestes disciplines –i, en definitiva, de tots nosaltres– Lluís Cifuentes, historiador de la ciència format a l'escola de L. Garcia Ballester, se n'ha recordat i els ha convertit en protagonistes d'un llibre esplèndid, resultat de moltes hores de treball en arxius i en els fons antics de les biblioteques i d'un domini envejable de disciplines com la història de la ciència, la paleografia, la codicologia, la filologia o la crítica textual. Tot aquest bagatge intel·lectual permet a l'autor del llibre identificar molts dels autors o dels traductors dels textos conservats o documentats; estudiar els seus mecenes, és a dir les persones que van encarregar les traduccions, i els objectius que perseguïen; fer una caracterització sociològica dels lectors d'aquestes obres i agudes observacions filològiques sobre el seu estil o sobre els sistemes de revisió dels originals d'algunes d'aquestes traduccions. I, per si tot això fos poc, aquest bagatge també li permet sorprendre el lector amb descobriments de manuscrits fins ara donats per perduts o, senzillament, ignorats.

Un dels molts elogis que es poden fer del llibre és que dóna molt més del que promet amb el títol, ja que no sols tracta dels autors que van escriure en català textos de caràcter científic –o dels traductors que es

van ocupar de donar versions catalanes de les principals obres científiques de cada disciplina–, sinó que també és una introducció a la història de la ciència a l'edat mitjana i a les obres més importants de cada gènere, escrites, sobretot, en la llengua sàvia de l'època, és a dir el llatí. El gruix del llibre, però, està format per les obres científiques originals escrites en català i per les traduccions al català dutes a terme entre finals del segle XIII i el segle XVI. En aquest llarg període de temps hi va haver moltes més traduccions que no pas textos diguem-ne de creació, i tant en un cas com en l'altre les obres

tenien un caràcter molt pràctic, és a dir, van prescindir de les reflexions teòriques i van oferir un seguit d'informacions i consells per ser assimilats i aplicats de seguida pels apotecaris, els barbers o els manescals en la pràctica diària dels seus oficis, o per nobles i burgesos en mil i un moments de la vida quotidiana –l'alimentació, les relacions sexuals, els viatges, etc.

A començament del segle XX Paul Valéry va fer una conferència a Barcelona i, segons recordava Josep Pla, va recomanar als seus oients que no descuidessin el cultiu sistemàtic de la prosa. El llibre de Lluís Cifuentes posa damunt de la taula un devessall extraordinari de textos i d'autors que evidencien que a la nostra edat mitjana es va cultivar sistemàticament la prosa no sols pel que fa a la literatura, les cròniques històriques o la religió, cosa que ja sabíem, sinó també pel que fa a les múltiples branques de la ciència, cosa que ni de bon tros coneixíem gaire bé. En aquest sentit Ramon Llull no va ser, en absolut, ni un precursor ni un fenomen aïllat. Tant de bo que el llibre que ens acaba d'oferir Cifuentes no sigui tampoc un fenomen aïllat i sigui ampliat per tot el seguit de catàlegs, edicions i monografies que promet!

XAVIER RENEDO

LA LLUM DE LES IMATGES

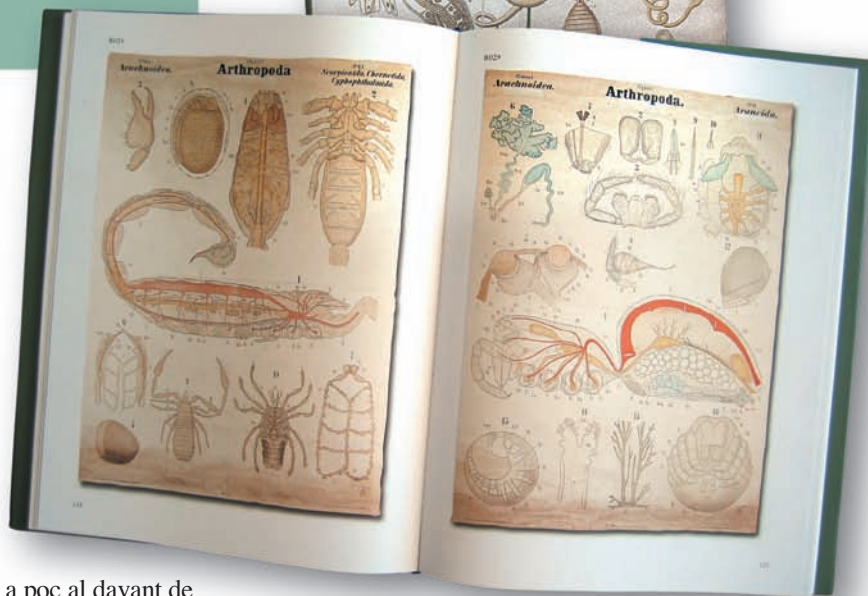
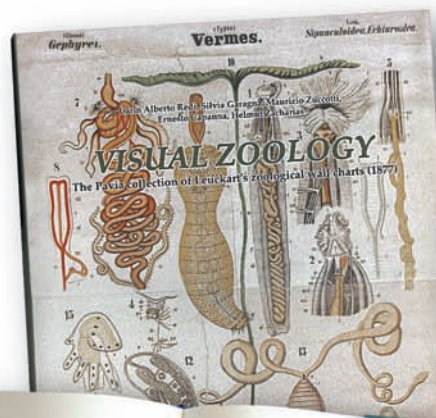
VISUAL ZOOLOGY. THE PAVIA COLLECTION OF LEUCKART'S ZOOLOGICAL WALL CHARTS (1877)

CARLO ALBERTO REDI, SILVIA GARAGNA,
MAURIZIO ZUCCOTTI, ERNESTO CAPANNA,
HELMUT ZACHARIAS
Pavia, IBIS, 2002.

Recorde les classes d'invertebrats del professor Celso Rodríguez amb especial afecte. Eren a primera hora del matí, i quan els estudiants entràvem en classe el professor ja duia uns minuts dibuixant en la pissarra els diversos motius (anèl·lids, mol·luscs, equinoderms...) que donarien cos a la seua lliçó magistral. Pintava amb cura, emprant guixos de colors (el sistema nerviós en groc, les gònades en violeta), sovint tan sols fent servir com a suport teòric els prestatges de la seua memòria. Eren uns dibuixos excepcionals, quelcom que s'anava materialitzant a poc a poc al davant de nosaltres, que resseguíem el seu traç límpid una mica bocabadats. En enllestir la classe, tota la pissarra quedava a vessar de fantàstics dibuixos multicolors, que malauradament eren de seguida esborrats –amb notable indiferència– pel professor de la classe següent.

Aquelles classes de Celso Rodríguez foren les més belles de la carrera. En altres assignatures vaig copsar conceptes potser teòricament més sucosos, però cap altra matèria va superar en espectacularitat els seus dibuixos. Ho pensava mentre llegia el llibre *Visual zoology* del professor Carlo Alberto Redi i dels seus deixebles, dedicat a glossar l'obra de Rudolf Leuckart (1822-1898). Aquest zòdleg alemany és l'autor d'una col·lecció de pòsters didàctics d'història natural realment excepcional: uns grans cartells (100 x 140 cm), amb acuradíssims i sintètics dibuixos, on es van presentant les diverses famílies del regne animal.

Leuckart fou un fervent seguidor dels reformadors de l'escola alemanya, entre els quals es trobava Alexander von Humboldt i Heinrich Pestalozzi. Aquest últim mantenia que els nens necessiten, per a aprendre, noves percepcions, i que les explicacions verbals, sense imatges, no ajuden a un complet aprenentatge. D'aquesta manera, els cartells de Leuckart, que eren despleats pels professors durant la lliçó, i que conte-

nen un ponderat equilibri entre la part estètica i el contingut, ajudaven l'alumne a capir les distintes característiques de cada grup animal. I, com ens indica Redi, amb una punta d'ironia: “El fet que el cartell fóra constantment desplegat durant la lliçó permetia als alumnes prestar una major atenció a les paraules del mestre, i no distraure's per un seguit d'imatges (tan sols penseu en algunes presentacions de Powerpoint d'avui dia, on els pobres estudiants es veuen sotmesos a una mena de metrallament d'imatges)”.

L'equip de Redi ha recollit en un bellíssim llibre els cent onze cartells que va enllestir Leuckart, i que es conserven a la Universitat de Pavia. El conjunt és fascinant, profundament captivador, i en molts aspectes ens recorda els enlluernadors dibuixos d'Ernst Haeckel. Però, per sobre de tot, en aquells cartells hi traspua un desig explícit de motivar l'alumnat cap a l'estudi de les ciències naturals, de despertar i commoure amb el descobriment de la diversitat i complexitat de la vida. Hi ha un ideal educador, optimista, rousseunià, que avui dia sovint trobem a faltar en les nostres facultats. És això, junt amb la seua extraordinària factura, el que fa d'aquesta “zoologia visual” una obra entranyable.

MARTÍ DOMÍNGUEZ

ENTORN DE 'THE BLANK SLATE', DE STEVEN PINKER

THE BLANK SLATE

STEVEN PINKER

Viking, 2002, 509 pp.

Hi ha una naturalesa humana innata, de caràcter biològic, o és adquirida? Amb tota probabilitat la seua opinió estarà inclosa en alguna de les següents quatre possibilitats, no totes excloents entre si. La primera suposa que, en nàixer, la ment dels éssers humans és una *tabula rasa* (expressió que dóna peu al títol) sobre la qual en els primers anys es pot escriure tot el que determinarà la seua vida adulta. Aquesta visió es remunta als estoics grecs i a sant Tomàs d'Aquino;

John Locke la va utilitzar per criticar l'aristocràcia, que no podria justificar privilegis innats si les ments de nobles i plebeus començaren igualment buides. La segona és la teoria rousseauiana del "noble salvatge": els éssers humans som naturalment bons (justos i benèfics, com obligava a ser-ho l'art. 6 de la Constitució de 1812, *La Pepa*) fins que la societat ens corromp. La tercera és la de "l'esperit que controla la màquina", segons la qual som portadors d'una ànima que governa el nostre cos i que pren decisions amb independència dels processos biològics que el regeixen. Finalment, potser pense vostè que, biològicament parlant, hi ha una naturalesa humana, en part determinada genèticament, i que –per esmentar només una conseqüència d'aquest punt de vista– en un hipotètic trasplantament de cervell seria millor ser donant que receptor.

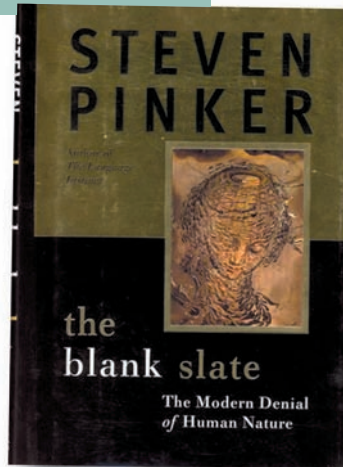
L'existència d'aquesta naturalesa humana biològica és la tesi de Steven Pinker, professor de psicologia de l'Institut Tecnològic de Massachusetts, el famós MIT, autor de *How the mind works*, i membre del fòrum de debat EDGE. *The blank slate* és ple de sòlids arguments que rebaten els qui es resisteixen a acceptar aquesta existència per raons diverses, perquè l'origen de la condició humana és una qüestió fonamental per a múltiples aspectes de la nostra vida. Per exemple, els pares que estiguen convençuts que la ment del xiquet és una *tabula rasa* es culparan sense remei si els seus fills no aconseguen les metes pro-

posades, perquè això provaria que han estat incapaços d'educar-los degudament (que també pot ser cert). La

hipòtesi de *tabula rasa* té també conseqüències polítiques, i ha resultat molt útil a tots els règims totalitaris: no és casualitat que la genètica evolutiva estiguera prohibida durant l'estalinisme, i tant la dita de Mao "els millors poemes s'escriuen en un llibre en blanc" com les al·lusions a l'"home nou" del règim hitlerià tenen tot de connotacions sinistres.

Els partidaris del noble salvatge tendiran a culpar la societat de tota conducta delictiva: "tots som culpables" és la frase políticament correcta d'aquest grup. Acusant la societat, que per no posseir personalitat jurídica no respon davant cap tribunal, s'elimina tota responsabilitat personal sense que

ningú l'adquirenca al seu lloc, la qual cosa facilita que, a vegades, els criminals semblen tenir més drets que les seues víctimes. Fins i tot la intencionalitat de les penes pot tenir un caràcter diferent segons la visió que es tinga del mateix delinqüent. Així, el dret anglosaxó, potser menys optimista, confereix a les penes un major caràcter d'escarment i càstig que l'espanyol. La tesi del noble salvatge té també importants i nocives conseqüències per a l'educació, perquè suposa que un xiquet progressarà per si mateix si no se li desvia del seu curs. Així, en una escola de tipus Summerhill no ha d'haver-hi exàmens, notes ni programes d'estudi; els nens han de ser lliures d'anar a classe o no. Aquest punt de vista ignora una obvietat: que l'educació té per objecte proporcionar al cervell els coneixements que necessita i que no posseeix inicialment. L'evolució ha gravat en la nostra ment recursos que ens indiquen, sense necessitat d'estudi, quan hem de menjar o protegir-nos del fred i, fins i tot, que ens permeten aprendre a parlar amb certa facilitat. Però sense aprenentatge previ no podem escriure i, menys encara, arribar a ser advocades o neurocirurgians. L'educació està, precisament, per a compensar les mancances del nostre cervell davant situacions per a les quals no estem inicialment preparats. Així doncs, tota pedagogia hauria d'estar destinada a resoldre aquest problema de la manera més eficaç i equilibrada; ignorar aquesta realitat pot resultar popular ("els exàmens són traumes innecessaris"), però és perjudicial per al

xiquet. A vegades pense que l'*Origen de les espècies* hauria de ser lectura obligada de tota autoritat educativa, com les matemàtiques ho són per als enginyers.

L'empirisme de la *tabula rasa*, el romanticisme del noble salvatge i el dualisme de l'esperit que governa la màquina tenen, doncs, serioses implicacions de tota mena, i per això molts dels seus defensors han estat crítics amb els estudis científics que contradiuen aquestes creences. I és que és molt el que hi ha en joc: les seues actituds, i en més d'un cas els seus excessos, deixarien de tenir justificació possible, si és que alguna vegada en van tenir. Per això els descobriments sobre la naturalesa humana són rebuts amb recel: a vegades es pensa que ataquen ideals de progrés (tal com l'entenen, és clar, els seus defensors) o, en altres, que ens roben part del nostre ésser més íntim. No en va Dostoievski, en la que potser és la millor novel·la des del *Quixot*, fa afirmar a Dmitri Karamazov (el 1880!), quan conclou que pensa com a resultat de l'activitat nerviosa del seu cervell, que "sent perdre Déu". O, com va afirmar Kasparov després de perdre als escacs enfront del Big Blue d'IBM: "Açò és la fi de la humanitat."

La negativa a reconèixer l'existència d'una naturalesa humana biològica, innata, em recorda l'oposició d'alguns filòsofs postmoderns a la ciència. En ambdós casos hi ha un intent de reservar parcel·les protegides, sobre les quals la ciència no ha d'investigar i, si ho fa, no ha d'extraure conclusions. En el cas que ens ocupa hi ha hagut també algun científic que ha adoptat una posició excessivament doctrinària. El recentment mort S. J. Gould (millor divulgador que paleontòleg) i el genetista R. Lewontin, per exemple, han estat extraordinàriament crítics amb R. Dawkins i amb la sociobiologia d'E. O. Wilson, un intent seriós, encara que no definitiu, d'estudiar les bases biològiques del comportament social. La qüestió més sospitosa és el caràcter personal i apriorístic dels seus atacs, que deixa entreveure motius i lleialtats ideològiques més que raons científiques. Però, com sosté Wilson en *Consilience*, la unitat del coneixement (a la qual al·ludeix l'antic mot anglès del títol) no admet fronteres. La realitat, per la seua banda, és tossuda, i el llibre de Pinker, que tracta de reconduir el debat sobre la naturalesa humana al camp de la racionalitat i la moderació, ho il·lustra àmpliament. Per exemple, els famosos estudis de l'antropòloga Margaret Mead sobre els aborígens de Nova Guinea i Samoa, en el seu dia pilars de la tesi del noble salvatge, han hagut de ser substancialment revisats; la ment no és el *white paper* de Locke, sinó producte de l'evolució, etc. Curiosament, aquest fet va separar finalment Darwin i

Wallace, qui en els seus últims anys es va dedicar a l'esperitisme i a tractar de comunicar-se amb els difunts. Trist final per a un científic tan generós i excepcional.

L'estructura de la ment és comuna a tots els éssers humans, amb independència de raça i cultura, com ho mostra l'existència d'universals humans com la gramàtica universal de Chomsky: tots som allò que parlem, i tots ho fem, essencialment, de la mateixa manera. Pinker reconeix la influència de Chomsky, però, contràriament a aquest i a Gould, considera que el llenguatge és un instint, producte –també– de l'adaptació evolutiva. Per la seua banda, la psicologia evolutiva és cada vegada més important: al contrari que la psicoanàlisi freudiana, és refutable en el sentit de Popper i, per tant, contrastable científicament. I és que, per exemple, resulta difícil comprovar la validesa del complex d'Èdip, però és molt senzill confirmar que els rostres simètrics resulten sexualment més atractius que els que no ho són.

Una important idea que subjau en el llibre de Pinker és que la ciència no pot proporcionar normes ètiques. L'ètica es basa en valors humans i aquests no poden ser dictats per la ciència, encara que aquesta pot contribuir a explicar-ne l'origen. És cert que els gens determinen l'existència del cervell, que al seu torn estimula el desig sexual i, després, l'amor als fills. Però la propagació resultant del gen egoista, per usar la terminologia de Dawkins, és només una metàfora; els gens no posseeixen cap impuls específic de supervivència, la qual cosa deixa espai lliure per a una moral no governada per ells i compatible amb l'origen biològic de la naturalesa humana. No obstant això, ignorar aquest origen és rebutjar el que som i posar-nos a l'abast de qualsevol ideologia reconfortant. Coneix-te tu mateix, deia el famós mandat del temple d'Apol·lo a Delfos. Per a això haurem d'acceptar que el nostre cervell és un òrgan biològic i no una aristotèlica finestra oberta al món exterior i que, potser, hi ha veritats literalment inconcebibles i realitats que no podrem abraçar mai. Però tot ésser humà que es pree hauria de conèixer les seues pròpies limitacions.

En resum, l'assaig de Pinker constitueix un llibre amè, desapassionat i erudit (inclou unes mil referències), en un camp on escasseja el pensament lúcid i sense prejuís. La lectura d'aquest llibre no deixarà indiferent i serà una autèntica delícia per a les ments curioses i, en particular, per a les –per ara– políticament incorrectes.

JOSÉ A. DE AZCÁRRAGA

La Barcelona industrial Un patrimoni vergonyant?

Febrer de 2004

Barcelona ha estat una de les ciutats industrials més importants d'Europa. Però, amb el pas a una nova economia, el llegat d'aquest passat fabril ha estat sovint menystingut. La transformació urbanística del Poblenou constitueix una de les darreres oportunitats de mantenir-hi el paisatge industrial que ha configurat en bona part la ciutat d'avui.

L'Avenc. Consell de Cent, 278, 1r 2a - 08007 Barcelona - 93 488 34 82 - lavenc@lavenc.com / www.lavenc.com

Al pot menut
hi ha la bona
confitura

El setmanari del
País Valencià

EL PUNT

Online English

C/ Hernán Cortés 6-2^a
Burjassot 46100, València · Tel. (34) 96 364 52 11
E-mail: ole2@eresmas.net

**A-Traducció i edició
de textos en anglès**
-Re-Visió d'articles i projectes
**C-Cursos d'anglès per a
universitaris i investigadors**